

УЎТ:330.52

Инновацион ривожланиш орқали рақобатбардош иқтисодиётни шакллантириш масалалари

Вопросы формирования конкурентоспособной экономики на основе инновационного развития

Issues of forming a competitive economy through innovative development

Махсад УРАКОВА,
Маъсума ТАИРОВА,
катта ўқитувчилар
Ирода НИЁЗОВА
ўқитувчи
Бухоро давлат университети

Аннотация

Мақолада инновацион ривожланишни таъминлаш орқали миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини ошириш масалалари ўрганилган. Бугунги замонавий шароитларда инновацион ривожланишга ўтиш заруратини белгиловчи омиллар тадқиқ этилган. Шунингдек, рақобатбардош иқтисодиётни шакллантиришида инновацион ривожланишни таъминлашнинг устувор йўналишлари келтирилган.

The article examines the issues of increasing the competitiveness of the national economy by ensuring innovative development. The factors determining the need for the transition to innovative development in today's modern environment have been studied. It also outlines the priorities for innovative development in building a competitive economy.

В статье рассматриваются вопросы повышения конкурентоспособности национальной экономики за счет обеспечения инновационного развития. Изучены факторы, определяющие необходимость перехода к инновационному развитию в современных условиях. В нем также изложены приоритеты инновационного развития в построении конкурентоспособной экономики.

Жаҳон иқтисодий майдонида глобаллашув жа- раёнларининг тобора ривожланиб бораётганлиги мамлакат миллий иқтисодиёти рақобатбардошли- гини ошириш заруратини бугунги куннинг энг асо- сий масалаларидан бирига айлангирди.

Бугунги замонавий шароитларда дунё аҳоли- сининг ўсиб бориши, экологиянинг ёмонлашуви, инвестицион фаолликнинг кучайиши, иқтисодий ўсиш сифатини яхшилаш, миллий иқтисодиёт рақо- батбардошлигини ошириш, инсон капитали ва энг илғор, юқори технологияларга асосланган иннова-

цион иқтисодиётга ўтишни тақозо этмоқда.

Ҳозирги кунда глобал ҳодиса ҳисобланган COVID-19 пандемиясининг бутун дунё бўйлаб тарқалиши натижасида жаҳон ҳамжамиятида куза- тилаётган глобал инқироз рақобатбардош иқтисо- диётни шакллантиришни талаб этмоқда. Бундай ва- зиятда миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини оширишда инновацион ривожланишни таъминлаш дастурулаамал бўлиб хизмат қилади.

Зеро, инновацион ривожланиш борасидаги ислохотлар зарурлиги тўғрисида Ўзбекистон Ре-

Калит сўзлар: рақобатбардошлик, инновация, инновацион ривожланиш, рақобатбардош иқтисоди- ёт, модернизация.

спубликаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга йўлаган Мурожаатномасида: “Бугун биз давлат ва жамият ҳаётининг барча соҳаларини тубдан янгилашга қаратилган инновацион ривожланиш йўлига ўтмоқдамиз. Бу бежиз эмас, албатта. Чунки замон шиддат билан ривожланиб бораётган ҳозирги даврда ким ютади? Янги фикр, янги ғоя, инновацияга таянган давлат ютади. Инновация бу – келажак дегани. Биз буюк келажакимизни барпо этишни бугундан бошлайдиган бўлсак, уни айнан инновацион ғоялар, инновацион ёндашув асосида бошлашимиз керак” [1], дея таъкидланган.

Кейинги йилларда мамлакатимизда рақобатбардош иқтисодиётни шакллантиришда инновациялардан фойдаланиш ва инновацион фаолиятни ривожлантириш бўйича иқтисодиётдаги таркибий ўзгаришларни амалга ошириш, турли мулкчилик ва хўжалик юритиш шаклларига асосланган корхона ва бирлашмаларнинг пайдо бўлиши, улардаги бошқарув механизмларини такомиллаштириш, техник жиҳатдан қайта қуроллантиришни янада ривожлантириш кабилар устувор вазибалар сифатида белгиланди. Натижада инновация, инновацион фаолият, инновацион жараён, инновацион муҳит, инновацион инфратузилма, инновацион иқтисодиёт, инсон капитали, билимларга асосланган иқтисодиёт, инновацион салоҳият каби тушунчалар кундалик ҳаётимизга кириб келди ва оммалашиб бормоқда.

Иқтисодий фанда “инновация” нинг моҳиятини илк бор австриялик олим Й.Шумпетер қуйидагича таърифлаган. “Инновация – мавжуд жараёнга янги қараш, ёндашув бўлиб замонавий кашфиёт, ишланма ёки инсоният фаолияти билан боғлиқ бўлган янги ишлаб чиқаришни муайян жараёнда қўллаш”. Унинг фикрича, иқтисодий фаолиятга айнан инновацион ёндашув ҳар бир давр иқтисодий тизимининг ривожланиш даражасини белгилаб беради. Унинг назариясида тадбиркорлик ишлаб чиқаришининг тўртинчи омили сифатида қаралади.

Шунингдек, тадбиркорларнинг вазибаси янги товарлар ёки эски товарлар янги услубда ишлаб чиқариш учун ихтиролардан фойдаланиб, янги хомашё ва материаллар манбалари ёки янги янги бозорлар очиб, янги ишлаб чиқаришни ислоҳ қилиш ва такомиллаштиришдан иборат. Олим инновациялар, тадбиркорлар туфайли иқтисодиётда инқилобий ўзгаришлар содир бўлишини башорат қилган [2].

Глобаллашув ва иқтисодий интеграциялашувнинг ҳозирги босқичларида инновация – бу рақобатбардошликнинг асосий омилидир. Нафақат бир корхона мисолида, балки алоҳида тармоқ, миллий ва жаҳон иқтисодиёти миқёсида ҳам табиий ресурслар чекланган шароитда инновацион фаолият уларнинг муқобил вариантларини ишлаб чиқиш, ресурсларни тежовчи технологияларни яратиш ва экологияга бўлган зарарни камайтиришга қаратилган бўлиб, тадбиркорларга таннархни пасайтириш, сифатни ошириш, сотиш ҳажми ва фойдани кўпайтиришга имкон беради.

Инновация – тараққиёт гарови ҳисобланади. Зеро, инновацион фаолиятни ривожлантирган давлатлар фақат технологик етакчилиكنи қўлга киритиб қолмасдан, балки иқтисодий ютуқларга ва макро-иқтисодий кўрсаткичларни ижобий динамикасига еришмоқдалар. Ҳатто жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози ва унинг салбий оқибатларини барта-раф этиш даврида ҳам ишлаб чиқариш, молия-банк соҳаларида иқтисодий қийинчиликларни кечирган ва рецессияга дуч келган мамлакатларда (Япония, АҚШ, Европа давлатларида) инновацион фаолиятга бўлган харажатларнинг барқарор ўсишини кузатишимиз мумкин. Сўнгги ўн йилда илмий-тадқиқот ва тажриба-конструкторлик ишларига харажатлар Хитойда 4,3 баробарга, Жанубий Кореяда - 2,4 баробарга, АҚШ, Франция, Германия каби давлатларда - 1,5 баробардан кўпроққа ўсганини таъкидлаш лозим.

Инновациялар кўплаб функцияларни ҳам бажа-ради. Ушбу функцияларни умумлаштирилган ҳолда уларни уч гуруҳга ажратиш мумкин:

1) такрор ишлаб чиқариш функцияси;

Мазкур функция инновациялар кенгайтирилган такрор ишлаб чиқаришни молиялаштиришнинг муҳим манбаси эканлигини ўзида ифода этади. Ушбу функциянинг моҳияти инновациялардан фойда олиш ва ундан молиявий ресурслар манбаси сифатида фойдаланишда мужассамлашган.

2) инвестицион функцияси;

Бунда инновациялардан фойда турли йўналишлар бўйича, шу жумладан капитал сифатида, инвестициялаш учун ишлатилиши мумкин бўлади.

3) рағбатлантириш функцияси.

Инновацияларнинг ушбу функцияси инновацияларни сотишдан тадбиркорлик фойдаси олиш орқали амалга оширилади. Бу тадбиркорларни янги инновациялар рағбатлантириш учун стимул бўлиб

хизмат қилади, уни маркетинг фаолиятини ташкил қилишни такомиллаштириш, талабни ўрганиш, молиявий бошқарувнинг замонавий усуллари қўл-лашга доимий равишда мажбур қилади.

Инновациялар қайси соҳага ёки қандай кўри-нишга эга эканлигидан қатъий назар уларнинг моҳиятини акс эттирувчи умумий жиҳатлар бир-лаштириб туради. Биринчидан, ишлаб чиқаришга жорий этилаётган ва ёки бозорга олиб чиқилаётган барча маҳсулотлар, хизматлар, жараёнлар янги (ёки сезиларли даражада такомиллаштирилган) бўлиши лозим.

Иккинчидан, яратилган маҳсулот ишлаб чиқар-иш ёки шахсий истеъмол эҳтиёжларини қондира олиши ва айна пайтда киритилган янгилик аниқ бир товар, хизмат ёки жараёнда ўз аксини топган бўлиши талаб этилади.

Учинчидан, яратилган маҳсулот бозор талабига мос келиши, тижорат жиҳатдан ўзини оқлаши ва пировардида ишлаб чиқарувчилар талабини қонди-риш керак.

Миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини оширишнинг инновацион йўллари, унинг амал қи-лиш механизмини такомиллаштириш йўналишларига доир тадқиқот натижларига асосланган ҳолда қуйидаги хулосаларга келинди:

1. Инновацион фаолият билан нафақат илмий текшириш, лойиҳа-конструкторлик бюрolari,

балки тадбиркорлик билан шуғулланадиган бар-ча жисмоний, юридик шахслар ва бу жараёнларга аҳоли кенг қатламининг иштирокини таъминлаш лозим;

2. Инвестициялар, шунингдек, хорижий инве-стицияларини имталаб, иқтисодиётнинг “локомо-тив” (нефт-газ, кимё, енгил саноат, электротехни-ка, қишлоқ хўжалиги) тармоқларига йўналтириш орқали уларда технологик янгилаш, модернизация ишларини амалга ошириш; миллий иқтисодиётда соғлом рақобат муҳитини яратиш зарур, бунинг учун макроиқтисодий муҳитни яхшилаш, илмий техник салоҳиятдан самарали фойдаланиш, мамла-катнинг халқаро меҳнат тақсимоотида иштирокини фаоллаштириш, молиявий тизимдан, меҳнат ресур-сларидан унумли фойдаланиш механизмини тако-миллаштириш талаб этилади.

Ҳозирги пайтда жаҳон иқтисодиётида иннова-цион жараёнларни амалга ошириш механизмлари ва йўналишларининг ўзгариши рўй бермоқда. Бун-да инновациялар иқтисодий ўсишнинг иқтисоди-ётни интеллектуаллаштиришга асосланган олға то-мон ҳаракатлантирувчи асосий кучига айланмоқда. Шу боисдан ҳозирги шароитларда фақат инноваци-он, айнан кўп илм талаб қиладиган, малакали ишчи кучида мужассам топган билимларга асосланган юқори технологияли иқтисодиётгина рақобатбар-дош бўлиши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. -Тошкент: “Ўзбекистон” НМИУ, 2018. - Б. 23.

Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. М.: Прогресс, 1983. С.278-285.

Абдулкасимов Х.П., Расулов Т.С. Особенности научно-технической и инновационной политики стран СНГ, Ближнего и Среднего Востока. - Т.: ТашГИВ, 2017. -379 с.

Шадиева Д.Х. Миллий иқтисодиётнинг инновацион ривожланишини инвестициялашнинг назарий асосларини такомиллаштириш: иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) дисс. автореферати, Т., 2020. - 58 б.